Lärarkvalitet viktigare än lärartäthet

Att lärartätheten spelar stor roll för undervisningens kvalitet är ett ofta upprepat påstående. Men sambandet mellan lärartäthet och resultat är svagt. Vissa studier finner ingen effekt av högre lärartäthet. Andra finner en viss, men ganska liten, positiv effekt. Hur lärarna arbetar och deras yrkesskicklighet är mycket viktigare än hur många lärare det finns per hundra elever.

Lärartätheten varierar kraftigt, mellan olika länder, men också mellan kommuner och skolor. Om det fanns ett direkt samband mellan lärartäthet och resultat skulle det synas i statistiken, och det skulle kanske till och med gå att fastställa hur många lärare det krävs för att uppnå ett visst mål. I stället är det främst andra faktorer som avgör hur mycket eleverna lär sig och om de uppnår målen med utbildningen.

Trots detta återkommer kravet på att öka lärartätheten i skolan ofta. Tyvärr är det typiskt för skoldebatten, att det som många gärna tror – att fler lärare automatiskt ger högre kvalitet – förmodas vara sant, utan att vara vetenskapligt bevisat. En skola som är illa organiserad och där lärarna ägnar sig åt en massa andra uppgifter än att undervisa skulle i princip kunna anställa hur många lärare som helst utan att lyckas erbjuda en god utbildning. Om ledningen tvärtom skapar goda förutsättningar för lärarna att utöva sitt yrke kan något färre, men bättre och mer motiverade, lärare tvärtom nå bättre resultat.

Det kan knappast vara ett mål för samhället att öka kostnaderna för skolan, utan att det ger någon bevisad effekt. Sverige är ett av de OECD-länder som spenderar mest pengar på skolgång, räknat per elev. Ändå uppnår vi inte resultat därefter. Den svenska statens roll bör därför vara att främja bättre resultat utifrån de stora samlade resurser som finns.

Ger högre lärartäthet bättre resultat – vad säger forskningen?

Vad har de skolsystem som lyckas bäst i världen gemensamt? Det var den övergripande frågan för en stor studie från konsultföretaget McKinsey som publicerades 2007. I studien sammanställdes forskningsresultat om skolsystem i olika länder. Att olika länder klarar sig olika bra i internationella jämförelser, till exempel PISA-undersökningen vet vi – men varför? McKinsey-studien gav tre svar på frågan om vad som är viktigast: 1) att få rätt personer att bli lärare, 2) att se till att de blir duktiga på att undervisa och 3) att systemet klarar av att tillhandahålla den bästa möjliga undervisningen för varje barn.

Däremot fann rapporten inget stöd för att lärartätheten var en viktig faktor. Detta trots att nästan alla OECD-länder valt att just öka lärartätheten för att förbättra kvaliteten i skolan. Av 112 forskningsstudier som tittat på effekterna av en minskad klasstorlek hittade bara nio något positivt samband. 103 fann inget signifikativt samband, eller ett negativt signifikativt samband. Den viktigaste slutsatsen, enligt McKinsey-rapporten, är dock att samtliga studier fann att lärarnas kvalitet var betydligt viktigare än storleken på klasserna.[1]

[1] McKinsey (2007).

Rapporten pekar också på en annan viktig sak. Givet en viss budget innebär en satsning på högre lärartäthet att det finns mindre pengar per lärare. Ska antalet lärare vara fler kan det också innebära att urvalet av dessa bli mindre selektivt. Flera av de skolsystem som lyckas väl har istället en motsatt strategi. I Sydkorea och Singapore har man exempelvis valt att ha en låg lärartäthet, vilket gör att arbetsgivare kan betala varje lärare en högre lön. Det gör också att de kan vara mer selektiva i urvalsprocessen, vilket i sin tur ökar lärarnas status.

I värsta fall kan alltså ett starkt fokus på hög lärartäthet minska möjligheten att få de bästa lärarna, något som är centralt för att ett skolsystem ska ge goda resultat.

I värsta fall kan ett starkt fokus på lärartäthet minska möjligheten att få de bästa lärarna.

2010 följde McKinsey upp sin rapport från 2007 genom att studera länder som lyckats förbättra sina skolresultat. Vilka slutsatser gick det att dra av deras skolsystem? Vilka gemensamma nämnare fanns det för länder som höjt nivån? Beroende på vilken nivå länderna befann sig på från början fanns det ett antal olika faktorer som var viktiga. Lärartäthet var inte en av dem. Däremot visar även denna rapport att kvaliteten på lärarna och deras möjligheter att utvecklas är en viktig faktor. Skolsystemen i de länder som hade förbättrat sig från betyget ”utmärkt” till ”excellent”’ hade det gemensamt att de gav utrymme för innovation och experimenterande. Gemensamt för de olika skolsystemen var också decentraliserade pedagogiska beslut. I vissa länder var också lärarlönerna relativt sett höga.[2]

Genom att studera OECD:s statistik över lärartäthet kan vi också konstatera att de länder som lyckas bra i PISA-undersökningen har lägre lärartäthet än Sverige. Av de länder som lyckades signifikativt bättre än OECD-snittet i den senaste PISA-rapporten hade samtliga fler elever per lärare än Sverige.[3]

PISA-toppen 2009	Elever per lärare i grundskolan
Sydkorea	21,1
Finland	14
Nya Zeeland	16,2
Japan	18,4
Australien	15,7
Nederländerna	15,7
Belgien	12,4
Sverige	*11,7*

Det finns också ett antal svenska aktörer som har tolkat olika gjorda studier om lärartäthetens betydelse för uppnådda resultat. IFAU (Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering) publicerade 2010 rapporten *Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen?*. Där refereras till att börja med en amerikansk studie (Hattie (2009)) med resultat från mer än 800 olika metaanalyser av undersökningar av vilka faktorer som har betydelse för elevernas resultat. De

[2] McKinsey (2010).
[3] Shanghai, Hong Kong, Singapore och Kanada redovisas inte eftersom deras lärartäthet inte fanns med i OECD:s statistik. Källa: OECD (2010) och OECD (2012).

faktorer som studerats kan delas in i olika kategorier, som eleven, hemmet, skolan, läraren, läroplanen och undervisningen. De faktorer som avser lärarnas undervisning är de som har de starkaste effekterna, enligt studien. Klasstorlek har en relativt blygsam inverkan på elevresultatet. När IFAU:s forskare sammanställer resultaten av fler internationella studier finner de att klasstorleken har betydelse för elevernas resultat, främst för yngre elever och elever som är missgynnade med avseende på socioekonomisk bakgrund. Resultatbilden i undersökningarna är dock något splittrad. Liksom McKinsey (2007) konstaterar studien att lärarens kompetens är en betydligt viktigare faktor än lärartätheten.

Det är en slutsats som också delas av Sveriges Kommuner och Landsting. ”Det viktigaste för elevernas resultat är inte några tiondelar lärartäthet. Forskning visar att det mest centrala är lärarens kompetens och engagemang”, säger till exempel Per-Arne Andersson, chef för avdelningen för lärande och arbetsmarknad.[4]

Folkhälsoinstitutet drar i en kortare sammanställning av den internationella forskningen om lärartäthetens betydelse en liknande slutsats: ”Det finns således påvisbara effekter av att öka lärartätheten men det är tveksamt om den har praktisk betydelse.”

Effekten av att undervisa enligt principerna för framgångsrika skolor är betydligt högre. Dessutom är kostnaden hög för att väsentligt öka lärartätheten, men nästan obetydlig för att göra undervisningen mer inriktad på tydliga mål, höga krav och med tydlig återkoppling från läraren. ”Det innebär att förändringar av sättet att undervisa ofta är ett betydligt bättre alternativ än att minska undervisningsgruppens storlek”, menar Folkhälsoinstitutet.[5]

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO, gör en mer positiv tolkning av resultaten från olika studier om lärartäthetens betydelse: ”De flesta tycks alltså vara överens om att klasstorlek har betydelse. Effektstorlekarna är dock i regel beskedliga. Trots detta har kostnads-intäkts-analyser visat att minskningar i klasstorlek inte kräver särskilt höga effekter för att vara en god investering, åtminstone för de grupper av elever för vilka effekten är som störst.”[6]

Stigande lärartäthet – sjunkande resultat

Att sambandet mellan hög lärartäthet och goda resultat är svagt stämmer överens med erfarenheterna från grundskolan i Sverige under de senaste femton åren. Lärartätheten har ökat sedan 1997. Samtidigt har elevernas resultat utvecklats negativt. Under 2000-talet har svenska 15-åringars medelresultat försämrats i kategorierna läsning, matematik och naturvetenskap, enligt den internationella PISA-studien.[7]

[4] Sveriges Kommuner och Landsting (2010).
[5] Statens Folkhälsoinstitut (2009).
[6] von Greiff (2009), sid. 55.
[7] Skolverket (2011), sid. 27.

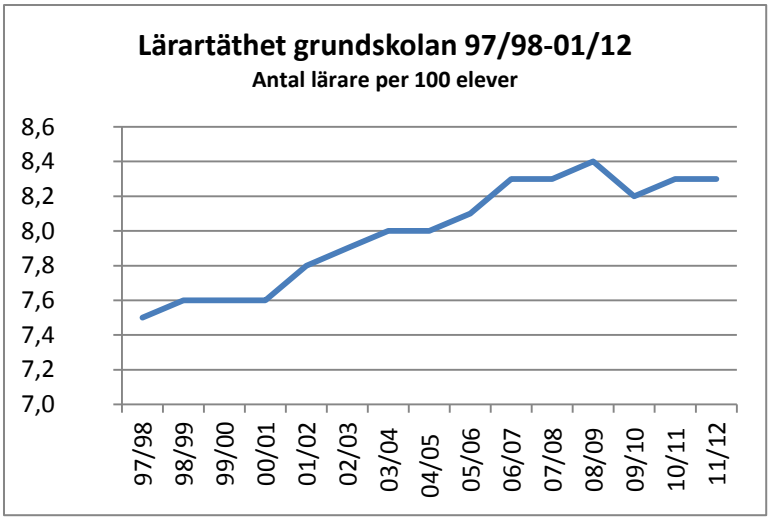

Stora skillnader i lärartäthet i prickfria skolor

Ovan såg vi att lärartätheten är relativt hög i länder vars skolsystem presterar väl. Går det att säga något om lärartätheten i enskilda skolor som klarar sig bra? Ett sätt kan vara att titta på de skolor som klarar sig utan anmärkning från Skolinspektionen. Varje år granskar myndigheten ett urval av svenska skolor genom så kallade tillsynsbesök. Syftet är att upptäcka brister av olika slag. Under det första halvåret 2012 besöktes totalt 470 grundskolor och 114 gymnasieskolor. Bara 20 av dessa klarade sig helt utan anmärkning. Skillnaden i lärartäthet är stor mellan dessa skolor. I de 16 grundskolorna varierar den mellan 5,2 och 10,8 att jämföra med genomsnittet i riket som är 8,3. Den skola som hade lägst lärartäthet, Baldersskolan i Danderyds kommun, är med sina 5,2 lärare per 100 elever i själva verket den skola som har lägst lärartäthet i hela kommunen och var ändå den enda skola som klarade sig helt utan anmärkning. Snittet i de 16 grundskolorna var 7,5 lärare per 100 elever. De grundskolor som klarade sig helt utan anmärkning hade med andra ord lägre lärartäthet än genomsnittet i riket.

De skolor som klarade sig helt utan anmärkning hade lägre lärartäthet än genomsnittet i riket.

Densamma gäller om vi tittar på de fyra gymnasieskolor som klarade sig helt utan anmärkning. Där är den genomsnittliga lärartätheten 6,9 lärare per 100 elever, vilket är lägre än riksgenomsnittet i gymnasieskolan på 8,1 lärare per 100 elever.

Lägre lärartäthet i friskolor – eller?

Personaltäthet förskola	
Antal barn per årsarbetare	
Kommunal	5,3
Enskild	5,2

Bilden att lärartätheten är lägre i fristående skolor är utbredd, men i vilken utsträckning ger den en rättvisande beskrivning av verkligheten? Tittar vi på olika skolformer och skolor är sanningen något mer komplicerad. I förskolan är till exempel personaltätheten högre hos fristående huvudmän än i kommunala motsvarigheter. (Observera att en lägre siffra innebär en högre personaltäthet eftersom det mått som används för förskolan är antalet barn per årsarbetare.) Skillnaden är som synes ganska liten och det är först de senare åren som personaltätheten varit högre i enskilda förskolor än i

kommunala. Men även i förskoleklasser är personaltätheten större i fristående skolor än i kommunala och där är skillnaden mellan de olika huvudmännen större.

Personaltäthet förskoleklass	
Antal årsarbetare per 100 elever	
Kommunal	6,4
Fristående	7,0

Däremot stämmer det att lärartätheten i grundskolan och gymnasieskolan är lägre i fristående än i kommunala skolor. Lärartätheten varierar dock mellan skolor och det finns även geografiska skillnader. Om vi studerar Skolverkets statistik för grundskolan på kommunal nivå visar det sig att lärartätheten i många kommuner är högre i de fristående än i de kommunala skolorna. I 80 av landets 290 kommuner är lärartätheten högre i friskolan än i den kommunala skolan. I 105 kommuner gäller det omvända förhållandet. I resterande kommuner är lärartätheten densamma eller så finns där inga friskolor.[8]

Personaltäthet gymnasieskola	
Antal lärare per 100 elever	
Kommunal	8,5
Fristående	6,9

Personaltäthet grundskola	
Antal lärare per 100 elever	
Kommunal	8,3
Fristående	7,7

De geografiska skillnaderna när det gäller lärartäthet kan också beskrivas på ett annat sätt. De tre storstadslänen tillhör dem som har lägst lärartäthet i landet – i de kommunala skolorna. Stockholms län har landets lägsta lärartäthet på 7,8 lärare per 100 elever. En relativt sett låg lärartäthet kan med andra ord sägas vara ett storstadsfenomen. Omvänt toppar fem glesbygdslän – Gotland, Jämtland, Kalmar, Västerbotten och Norrbotten – listan över de län som har högst lärartäthet i den kommunala skolan, samtliga med en lärartäthet på 9 eller fler lärare per 100 elever.[9]

Lärartätheten är lägre i storstadslän än i glesbygdslän i kommunala skolor.

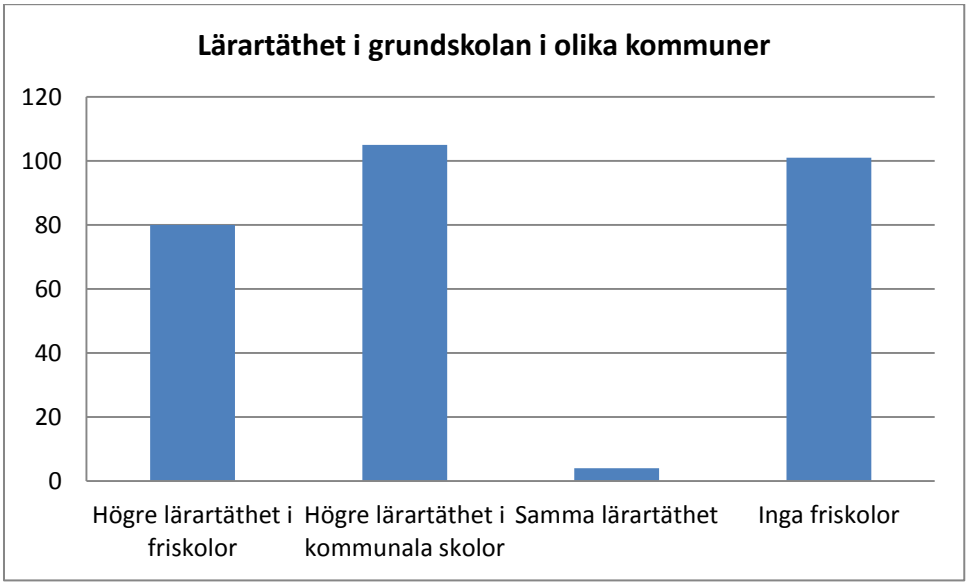

[8] Egen sammanställning av Skoverkets data för läsåret 2011/12.
[9] Egen sammanställning av data från Skolverket och SIRIS.

Stor spridning i lärartäthet bland friskolor

Precis som att lärartätheten kan variera stort mellan kommunala skolor gör den det bland friskolorna. Olika skolor väljer helt enkelt olika sätt att arbeta. Även inom samma företag kan lärartätheten variera mellan skolorna. Det framgår av figuren nedan där lärartätheten för samtliga skolor inom de fyra största grundskoleföretagen – Vittra, Pysslingen, Kunskapsskolan och Internationella Engelska skolan finns med.

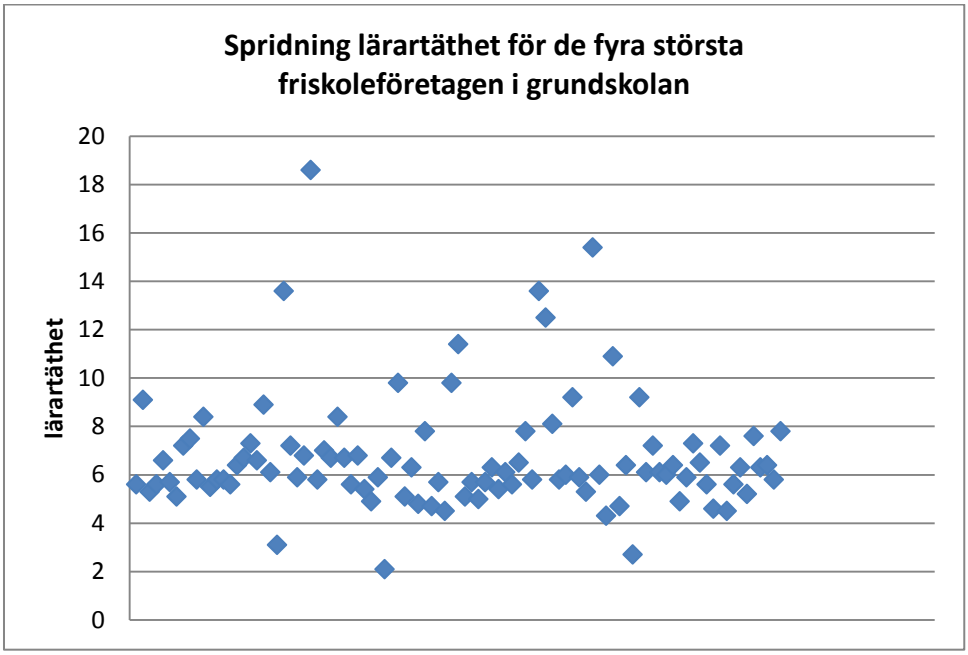

Även bland de fristående gymnasieskolorna finns en stor spridning när det gäller lärartäthet. Det finns också flera exempel på företag som har en högre genomsnittlig lärartäthet än riksgenomsnittet, i synnerhet skolor med yrkesinriktade utbildningar. Exempel är Praktiskas gymnasier med en lärartäthet på 9,5 lärare per 100 elever och Realgymnasiet som har en lärartäthet på 9,0 lärare per 100 elever på sina fjorton gymnasieskolor runt om i landet.[10]

Färre lärare – mer lärartid[11]

Som vi har sett finns det en stor spridning i hur såväl kommunala skolor som friskolor väljer att utnyttja sina befintliga resurser för att prioritera lärartäthet eller annat. Avslutningsvis ska vi titta på ett skolföretag för att se hur det kan fungera i praktiken. Kunskapsskolan är en av de skolkoncerner som har en relativt låg lärartäthet i sina skolor. År 2008 hade skolan 5 lärare per 100 elever. Snittet för alla grundskolor i Sverige var 8,4. Samtidigt lyckas Kunskapsskolan ge både mer lärartid per elev och uppnå bättre resultat än snittet. Samma år, 2008, var både andelen elever som fick godkänt i alla ämnen och andelen som var behöriga till gymnasiet högre i Kunskapsskolan än genomsnittet i riket. Hur går det ihop?

Lärartäthet är ett trubbigt mått såtillvida att det inte tar hänsyn till hur lärarna använder sin arbetstid. Måttet mäter nämligen bara antalet lärare per elev (mätt som helårsekvivalenter), inte hur stor andel av tjänsten som används till undervisning, administration eller andra uppgifter. Även om vi

[10] Egen beräkning utifrån Skolverkets data för verksamhetsåret 2011.
[11] Avsnittet bygger på Renstig, Fölster och Morin (2009), kap. 6.

jämför två olika skolor som har samma antal lärare per 100 elever kan det alltså skilja sig ganska mycket åt när det gäller hur mycket tid dessa lärare har att ägna åt undervisning och annan tid med eleverna. Inom Kunskapsskolan har man utarbetat ett koncept som är gemensamt för alla skolor. Bland annat innebär detta att utbildningsmaterial till föreläsningar, workshops och seminarier utarbetas centralt. På så sätt utnyttjas de stordriftsfördelar som finns med att ha flera skolor i samma företag som alla arbetar med samma koncept. Istället för att varje enskild lärare ska ta fram eget material till varje lektion frigörs därmed tid som kan ägnas åt eleverna. Av lärarnas 40 timmars arbetsvecka är 27,5 timmar schemalagda för arbete med elever. Skolan har också valt att organisera olika typer av undervisning på olika sätt. I storföreläsningar kan en lärare undervisa upp till 80 elever samtidigt, medan ett så kallat kommunikationspass kan hållas för en grupp med 5 till 20 elever. Varje elev har också 15 minuter i veckan avsatt för enskilda handledningssamtal med sin lärare. Sammantaget gör modellen att varje lärare kan använda tiden mer effektivt. Dels genom att en större del av arbetstiden ägnas åt tid med elever – uppskattningsvis 65 procent. Enligt befintliga studier ligger den siffran på mellan 30 och 40 procent i andra undersökta skolor. Dels genom att gruppstoleken varierar beroende på vilken typ av undervisning som sker vid ett visst tillfälle.

Exemplet Kunskapsskolan visar att det går att öka tiden för undervisning och elevernas tillgänglighet till lärare utan att öka lärartätheten. Genom att utnyttja resurserna på ett bättre sätt är det möjligt att – med färre lärare än i traditionella skolor – uppnå ett bättre resultat.

Toppresultat med duktiga lärare och bättre ordning i klassrummen

Internationella Engelska Skolan (IES) är en annan friskolegrupp med lägre lärartäthet än genomsnittet för svenska skolor. IES är i dag den största friskolan inom grundskolan, med cirka 13 000 elever i 18 grundskolor (läsåret 2012/13). IES resultat på de nationella proven ligger högt över det normala för svenska skolor; i matematik presterade 52 procent av niondeklassarna i nivå med toppbetygen VG/MVG våren 2012, mot 35 procent i genomsnitt för riket. I ämnet svenska var motsvarande andel 76 procent för IES, mot 60 procent för riket, i ämnet engelska 97 procent mot 67 procent för riket.

Moderskolan i Enskede (Gubbängen) söder om Stockholm, med cirka 900 elever läsåret 2011/12, hade ett genomsnittligt meritvärde på 251 för de elever som fick slutbetyg från årskurs nio våren 2012. Det nationella genomsnittet är 211. Andel elever som uppnått målen i alla ämnen var 89 procent, mot 77 procent för riket. Lärartätheten, enligt Skolverkets statistik, var 5,6 lärare (heltid) per 100 elever mot det nationella genomsnittet på 8,3.

Internationella Engelska Skolan i Eskilstuna, med 1 100 elever, var 2010/11 Sveriges bästa grundskola, enligt Skolverkets Salsaresultat – det vill säga uppnått meritvärde i förhållande till elevkårens sammansättning. Den hade samma år en lärartäthet på 4,9 lärare per 100 elever, mot 8,3 för riket.

Båda dessa skolor har också en betydligt högre andel elever med invandrarbakgrund än genomsnittet för svenska skolor. På IES Enskede är 50 procent av eleverna berättigade till modersmålsundervisning, på IES Eskilstuna 34 procent. Genomsnittet för riket är 20 procent.

Intressant att notera är att Kunskapsskolan och Internationella Engelska Skolan har diametralt olika grundkoncept. Kunskapsskolan har en egenutvecklad metodik för mycket individuellt arbete,

Engelska Skolan bygger på traditionell klassrumsundervisning. Kunskapsskolan har centralt utarbetade lektioner, Engelska Skolan mer av autonomi för varje lärare att forma sin undervisning. Likväl kan båda uppvisa mycket goda resultat med lägre lärartäthet än i genomsnitt för svenska skolor. Detta belyser ett av skolforskningens mest tydliga resultat: att det viktigaste inte är en viss pedagogisk metod utan att skolor har huvudmän och rektorer som driver en övertygelse och en linje med konsekvens, och har frihet att göra så.[12]

Referenser:

Björklund, Anders m fl (2009). *Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad sager forskningen?,* Uppsala: IFAU <www.ifau.se/Upload/pdf/se/2010/r10-13-Den-svenska-utbildningspolitikens-arbetsmarknadseffekter-vad-sager-forskningen.pdf>.

McKinsey (2007). *How the world's best-performing school systems come out on top*, <http://mckinseyonsociety.com/downloads/reports/Education/Worlds_School_Systems_Final.pdf>.

McKinsey (2010). *How the world's most improved school systems keep getting better*, <http://mckinseyonsociety.com/downloads/reports/Education/How-the-Worlds-Most-Improved-School-Systems-Keep-Getting-Better_Download-version_Final.pdf>.

OECD (2010). *PISA 2009 rankings*, <www.oecd.org/pisa/46643496.pdf>.

OECD (2012). *Education at a Glance 2012: OECD Indicators*, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>.

Renstig, Monica, Stefan Fölster och Anders Morin (2009). *Den orättvisa skolan*, Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Statens Folkhälsoinstitut (2009). "Lärartäthet – effekter på inlärning". Avläst 2012-11-19, <www.fhi.se/Handbocker/Uppslagsverk-barn-och-unga/Larartathet---effekter-pa-inlarning-/>.

Statistik om lärartäthet är hämtad från Skolverkets sammanställningar och från databasen SIRIS, <www.skolverket.se/>.

Skolverket (2011). *Skolverkets lägesbedömning 2011. Del 2 – Bedömningar och slutsatser*, Stockholm: Skolverket, <www.skolverket.se/statistik-och-analys/laget-i-svenska-skolvasendet/lagesbedomning-2011>.

Sveriges Kommuner och Landsting (2010). "Hög lärartäthet trots ekonomisk kris". Avläst 2012-11-19, <https://www.skl.se/press/nyheter_2/nyheter_2010_1/hog-larartathet>.

von Greiff, Camilo (2009). *Lika skola med olika resurser? En ESO-rapport om likvärdighet och resursfördelning*, 2009:5. Stockholm: Regeringskansliet, <http://eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Hela%20rapport%202009_5.pdf>.

[12] Se exempelvis Bo Rothsteins artikel om denna skolforskning, Rothstein (2012).